

Београд

DOI 10.5937/kultura1650206K
УДК 821.113.5.09-31 Гарборг А.
оригиналан научни рад

СТУДЕНТИ СА СЕЛА АРНЕА ГАРБОРГА: ИЗМЕЂУ СТВАРНОГ И ФИКТИВНОГ

Сажетак: У раду се анализира супротстављеност између студентске стварности и нереалних представа (илузија) о студентском животу коју тематизује један од класика норвешке књижевности, роман *Студенти са села Арнеа Гарборга (Arne Garborg, Bondestudentar)* из 1883. године. Проучава се критика романтичарског идеализма у роману, изражена сукобљеношћу лажних, идеализованих, представа о студентском животу и стварних искустава. Судар стварности и фиктивних представа покреће радњу романа и развој главног лика. У другом делу рада се анализирају реакције читалаца на Гарборгов реалистички приказ академских студија у роману.

Кључне речи: роман, књижевност 19. века, норвешка књижевност, скандинавска књижевност, универзитетски роман, фикција

Неке од омиљених тема широм европске реалистичке књижевности: одрастање, сазревање и успон сиромашног младог човека, прелазак из руралне у урбану средину и однос између друштва и појединца, често су се стапале у романима о студентима, односно, раним универзитетским романима. Романи који описују младе, амбициозне младиће, незнатнијег порекла, који посредством вишег образовања стреме сигурним друштвеним положајима, економској независности и позицији у вишим културним круговима су радо писани и читани у Европи током друге половине 19. века. Зато није необично што ће, у том смислу, и један од првих реалистичких романа у српској књижевности, *Милан Наранџић* (1860), највећим делом приповедати о ђачким, односно, студентским данима двојице младића у Пешти. *Милан Наранџић*

је, истовремено, и први роман Јакова Игњатовића у ком аутор пише о актуелним, друштвеним темама из стварности. У норвешкој књижевности се као први значајнији роман о сиромашним студентима издваја *Студенти са села* (*Bondestudentar*) Арнеа Гарборга (Arne Garborg) из 1883. године. Ова два романа имају многобројних сличности (о којима ће више бити речи на другом месту), а можда се највише разликују по начину на који разумеју и интерпретирају романтичарско наслеђе у књижевности и мисли.

Сентиментално-романтичарска традиција је у *Милану Наранџићу* још увек жива. Нарочито се исказује кроз лик Бранка Орлића, најбољег пријатеља насловног лика, који у себи садржи све одлике романтичарског јунака: сентименталност, племенитост, бајроновску згађеност лицемерјем и лажним моралом грађанског друштва, али изнад свега, Орлић је непоправљиви идеалиста. У њега, како каже Јован Деретић, „Игњатовић је уносио снове, идеале и расположења свог романтичарског поколења”.¹ Као такав, он функционише као антипод сналажљивом материјалисти, Милану Наранџићу. Међутим, иако роман највише приповеда о Милановим веселим догодовштинама, симпатије дела ипак леже на страни Бранка Орлића, сањалице и романтичног идеалисте.

Роман *Студенти са села* је, пак, објављен нешто више од двадесет година касније, 1883. године, у време јачања натуралистичких тенденција у скандинавској књижевности. Међу најизразитије натуралистичке елементе у Гарборговом роману треба, пре свега, сврстати веома негативно приказивање романтичарског духа и идеала. Идеализоване, сентименталне, или романтизиране представе света и људског постојања отуда се у роману *Студенти са села* представљају као лажна уверења која погубно делују на појединца. Разоткривање неутемељености идеализма и романтичних митова у контрасту са приказивањем њиховог грубог, реалног, односно, истинитог обличја је, показаћемо у раду, окосница Гарборговог дела. Роман се, другим речима, бави сукобом између идеализованих представа главног јунака и стварних доживљаја током одрастања, односно, током ђачких и студентских дана. Централна илузија коју јунак тежи да оствари, а која се у роману показује као фатална полуга његовог моралног пада, јесте сан о „идеалном студентском животу”. У раду ћемо анализирати Гарборгов поступак деромантизације, односно, рушења илузија о идеалном студенту, али ћемо однос између лажне и истините представе

1 Деретић, Ј. (2007) *Кратка историја српске књижевности*, Нови Сад: Арт принт, стр. 160.

студија пренети и корак даље. Испитаћемо, наимае, како су Гарборгове, поново фиктивне представе „реалног” студентског живота прихватили његови савременици, затим, којим се техникама писац служио како би своју представу студентата у главном граду Норвешке учинио уверљивијом. На тај начин, рад настоји да пружи једну целовиту анализу односа фиктивно/истинито на унутрашњем и спољашњем плану књижевног дела.

Радња романа *Студенти са села* у основи, како је напред речено, типична је за европски деветнаестовековни роман о сазревању младог човека. У *Студентима са села* се описује одрастање главног јунака Данијела Браута, амбициозног младића са села, који долази у градску средину са амбицијом да заузме сигурну позицију у државној служби и вишим друштвеним круговима. Улога дошљака у урбаној средини чини лик студента са села веома погодним за истраживање супротности село – град, природа – култура, али и снови – збиља, на једном појединачном примеру, што су искористили и многи романи пре и након *Студентата са села*. Гарборгов роман се, пак, издваја као један од првих романа у норвешкој књижевности који се пре свега концентрише на универзитетску средину као место у ком главни јунак представља странца, али и као поприште судара јунакових илузија са материјалном стварношћу.

Попут дела многих савременика, као што су Ибзен и Бјернсон, и Гарборгова многострана активност новинара, полемичара и књижевника, имала је у том периоду јасну друштвено-ангажовану намену, језгровито садржану у реалистичкој максими тада веома утицајног данског књижевног критичара, Георга Брандеса²: „књижевност у наше време доказује да живи тиме што износи проблеме на јавну расправу”.³ Проблем којим се бави роман *Студенти са села* је, како је приметио и норвешки историчар књижевности Харалд Баше-Виг (Harald Bache-Wiig), тиче се односа материјалистичких и идеалистичких схватања света.⁴ Другим речима, процес

2 Овај дански ерудита је нашој јавности с краја 19. века био познат под посрбљеним именом Ђорђе Брандес. Види: Јовановић] Св. М. (1896) Опјена *Aus dem Reiche des Apsolutismus* од М. Ђ. Брандеса, *Зора: лист за забаву, поуку и књижевност* бр. 8, год. 1, Мостар: Штампарнија књижаре Пахера и Кисића, стр. 312.

3 Оригинал: „Det, at en Litteratur i vore Dage lever, viser sig i, at den sætter Problemer under Debat”, Brandes, G. Indledning, in: *Hovedstrømninger i det 19de Aarhundredes Litteratur; Forelæsninger holdte ved Kjøbenhavns Universitet i Efteraarshalvaaret 1871* [1871], (1894) Kjøbenhavn: Gyldendalske Boghandels Forlag, p. 9.

4 Bache-Wiig, H. Litteraturforskningen og Bondestudentar, in: *Frå vesle Daniel til student Braut: Individ, samfunn og tilpassing i Arne Garborgs*

формирања главног јунака се одвија кроз дијалектичку супротност између идеала о студијама и животне стварности, или, језиком романа, између духа (*ånd*) и материје (*materie*). Кроз описе ђачких и студентских дана Данијела Браута, али и бројних других ликова, роман поступно разграђује идејне конструкције, идеале и илузије који важе унутар света романа, али који се односе и на норвешку стварност друге половине 19. века.

Роман хронолошки прати одрастање младог Данијела, сиромашног земљорадничког сина просечних способности, кога сан о „идеалном студентском животу” води преко различитих ступњева образовног система до студија у главном граду где се суочава са глађу, бедом, незнањем, болешћу и моралном деградацијом. Срећно избегавање из материјалних мука јунаку доносе заруке са нешто старијом, богатом Госпођицом. Веридба с њом подразумева одрицање од слободоумних, либералних ставова, али и испуњење „идеалног студентског живота”. При самом крају романа, главни јунак оправдава свој избор:

„Буде ли тако учинио, моћи ће да добије новчану помоћ од велепоседника, и истог часа се избави из својих дугова и немаштине, и коначно ће вала и он моћи да проживи неколико радосних студентских година [...] а када буде старији и добије намештење, преобратиће се и почети озбиљно да схвата живот.”⁵

Већ на први поглед, можемо рећи да прича о Данијелу Брауту у многоме прати начела романа о одрастању, *билдунгсромана*. Међутим, из наведеног цитата је јасно да роман не испуњава законитости класичних *билдунгсромана*. Јер како између осталих наводи Франко Морети (Franko Moretti), класично дело овог жанра негује идеју о предодреджености човека да заузме намењено место у друштву: „[у *билдунгсроману*] формирање човека као индивидуе у себи и за себе подудар се са његовом социјалном интеграцијом, у којој се он као једноставан *део целине*, без икаквих пукотина, уклапа у друштво”.⁶ Романи о одрастању кулминирају тренутком када се јунак психолошки, али и у социјалном смислу, савршено уклопи у свет одраслих људи: „Развој

⁵ *'Bondestudentar'*, ed. Svensen, Å (1976) Oslo: Aschehoug, p. 23.

⁵ Оригинал: „Gjorde han dette, so kunde han faa Pengehjelp av Proprietæren, kom med ein Gong ut av all si Skuld og Naud, og kunde endeleg eingong faa liva eit Par glade Studenteraar [...] Naar han vart eldre og fekk Embætte, vilde han umvenda seg og taka Livet aalvorlegt”, Garborg, A. (1883) *Bondestudentar*, Bergen: Nygaard, p. 332.

⁶ Морети, Ф. (2000) *Билдунгсроман* као симболичка форма, у: *Реч: часопис за књижевност и културу* бр. 60, 6, Београд: Фабрика књига, стр. 426.

личности и интеграција су комплементарне и конвергентне путање, и на тачки њиховог сусрета и равнотеже налази се пуна и двострука епифанија смисла, односно *зрелост*”, утврђује Морети.⁷ Гарборгово дело, међутим, одступа од овог модела: јунакова интеграција у друштво не подразумева и његово духовно сазревање и осамостаљивање. Ироничан тон из приложеног цитата јасно сугерише да јунаков развој не остварује пожељни идеал сазревања. Отуда је овај роман у историји норвешке књижевности називан „ироничним *билдунгсроманом*”,⁸ или „пародијом *билдунгсромана*”.⁹ Ово неслагање одражава такозвану „семантичку хипертрофију”, која, како тврди Морети, одликује многе, углавном негативно одређене термине који настоје да утврде позицију појединачног романа у односу на традицију *билдунгсромана*.¹⁰

Уместо одредница иронични, или пародични *билдунгсроман*, много је сврсисходније посматрати роман *Студентима са села* као позну фазу у развоју жанра образовног романа. Данијел Браут прихвата „уговор” са друштвом – веридбом са богатом кћерком велепоседника – не у циљу „одрастања” или уклапања у друштвене оквире, већ како би остварио безбрижну младост, „неколико радосних студентских година”. У овоме препознајемо идеал о перпетуираном периоду незрелости, односно, испуњење идеала о вечној младости који, како уочава Морети, од средине деветнаестог века у европској књижевности замењује идеале класичних *билдунгсромана* који негују идеал хармоничног одрастања ради укључивања у заједницу.¹¹ Привлачност безбрижног студентског живота, у смислу легитимног облика непотпуно изграђене зрелости, приказује се у *Студентима са села* као регресивно остварење идеала (студентског) живота, и коначно као регресивни циљ *билдунга* главног јунака. Данијел Браут се, тако попут Ибзеновог Ерхарта Боркмана из драме *Јон Габријел Боркман* с краја деветнаестог века, или Флоберовог Фредерика Мороа из *Сентименталног васпитања*, клони зрелости, обавеза и одговорности. Међутим, док је Ибзенов млади јунак опчињен младошћу уопште, као постојању изван друштвених конвенција и економских веза,

7 Исто, стр. 428.

8 Sjøvik, J. (1978) Intensjon og genre i Arne Garborgs *Bondestudentar*, in: *Edda: Nordisk tidsskrift for litteraturforskning* No. 78, 6, Oslo: Universitetsforlaget, p. 338.

9 Mork, G. (2002) *Den reflekterte latteren: På spor etter Arne Garborgs ironi*, Oslo: Aschehoug, p. 274

10 Морети Ф. нав. дело, стр. 426.

11 Ову тенденцију Морети уочава у романима *Данијел Деронда*, Цорци Елиот и Флоберовом *Сентименталном васпитању*; Исто, стр. 420-423.

Гарборгов јунак тежи остварењу идеалног студентског живота.

На овом месту се ваља зауставити на појму „идеални студентски живот” који има више значења и комплексну функцију у роману. Идеални студентски живот је, као прво, појам који у делу изражавају ликови старије генерације, Данијелов први учитељ, капелан Хирш и универзитетски професор Даре, укорењени у тековине идеалистичке филозофије и родољубиве романтичарске мисли. Из ове идеје о идеалном студенту рађа се други концепт идеалног студентског живота: онај који подразумева блажени интермецо, предак пред суочавање са одговорностима одраслог човека. Носилац оваквог схватања је протагониста романа коме је животни циљ да оствари управо овако схваћен идеал студента. И једном и другом схватању се супротстављају реалистички описи „стварног” студентског живота, немилосрдно разоткривајући да је у оба случаја реч о уобразиљама, погрешним и лажним принципима који не само што су неистинити и неутемељени, већ су и директно штетни.

Први опис студента и студентског живота у роману је носталгични (и сентиментални) опис студентских дана Данијеловог учитеља Хирша:

„А када је причао Данијелу о студентском животу, што је врло радо чинио, помињао би често да је то, што је овај живот чинило поетичним и „идеалним“, било у суштини саздано од смелих младалачких снови. Студентски живот су чинили радост, песма, здрав живот, безбрижне колеге; али сваки је студент, у коме је било врлине, у потаји гајио дивне снове који су радости давали озбиљност, а игри смисао.”¹²

Немајући никакве представе о животу изван сеоске заједнице и мукотрпног рада на имању, Данијел разрогачених очију упија занесене, идеализоване приче учитеља који студентски живот изједначавају са идеалним, дакле, најбољим могућим и јединим достојним животом за младог, ваљаног човека. Према Хиршу, студентски живот је по свему узвишенији од било ког другог, а студент је одређен да носи барјак идеализма. Он је тај који је предан „идеји” и који се не може и не сме базирајући на материјалне проблеме.

12 Оригинал: „Og naar han fortalde Daniel um Studenterlivet, som han ikkje so sjeldan gjorde, so sagde han gjerna, at det, som gav dette Livet sin Poesi og 'Idealitet', det var i Grunnen dei ungdomsdjerve Draumarne. Til Studenter livet hørde Gleda, Song, friskt Liv, lystige Kammeratar; men kvar Student, som der var Mannsemne i, bar i Løyndom paa fagre Draumar, som gav Gleda Aalvor og Leiken Meining. —“, Garborg A. op. cit, p. 33.

Хиршово виђење студената представља ехо Хумболтове концепције универзитета, али и одраз немачке идеалистичке филозофске школе. Оваква идеализована слика универзитета се неговала у норвешкој поезији све до краја деветнаестог века. У пригодној песми поводом бала студената у норвешкој престоници 1858. године, Хенрик Ибзен алегорично описује универзитет као „храм Духа”, а студенте и професоре као „свештенике у храму Идеја”:

Чио је студентов ум;
У његовој младалачкој души
Тиња светлост мисли
Одатле пламса сјај Идеје;
Свакодневице празне игре,
Тежачки рад и дремеж духа,
Студент не познаје,
Никад им се не предаје
(Чио је студентов ум!)¹³

Први опис студента у роману *Студенти са села* је јасна паралела са овом строфом из Ибзенове песме. Међутим, Гарборг ће се на још неколико места у роману осврнути на ову идеализовану представу студената, најчешће преко свечаних говора професора Дареа. Пожелевши добродошлицу новим студентима у „Aandsheimen” – пребивалиште Духа, односно, Универзитет, професор Даре их упућује у њихов нови идентитет: „Ступивши у идеални духовни живот, ови здрави млади људи, са једне стране, налазе сами себе; али са друге стране, Дух је тај који налази њих, односно, у њима и он спознаје самог себе”.¹⁴

„Идеализам свечаних говора”, како ће Гарборг, нешто казније у делу, иронично назвати представе студија које исказују Хирш и Даре,¹⁵ будући студенти слушају помно, али

13 Оригинал: „Festlig er Studentens Sind; / I hans ungdomsrige Indre / Luer Tankens Lampeskin / *Der* Ideens Kjærter tindre; / Hverdagslivets tomme Spil, / Hvor man træller, hvor man blunder, / Kjenner ei Studenten til, / Aldrig gaar i det han under / (Festlig er Studentens Sind!)“, Ibsen, H. (1937) Sang ved Studenterballet den 15de December 1858, in: *Samlede verker* vol. 14, Oslo: Gyldendal, p. 225.

14 Оригинал: „Naar den sunne Ungdomen kom inn i det ideale Aandsliv, var det paa den eine Sida han, som fann seg sjølv; men paa den andre Sida var det Aanden, som fann honom, elder fann seg sjølv i honom“, Garborg A. *op. cit.*, p. 120.

15 Оригинал: „Festtale-Idealitet“, *Ibid.*, p. 260.

без много разумевања: „Данијел је слушао са дубоким дивљењем. Нажалост, није баш све разумео; али [...] осећао је у себи да је професор у праву”.¹⁶ Појмове „идеја”, „идеализам” или „идеал”, Данијел све до краја романа не успева да разбере, и велики део хумора се у делу заснива на његовом комичном бркању ових појмова. Осим тога, неразумевање ових појмова и даје ново значење „идеалном студентском животу”. Будући да подразумева одсуство физичког рада, Данијел студирање изједначава са лагодним, безбрижним животом и загарантованом егзистенцијом лишеном материјалних брига: „прави студент треба да живи за идеју и да пусти газде и сељаке да кукају за новцем и храном”, закључује он.¹⁷ Уверен у своју представу универзитетског образовања, Данијел га изједначава са благостањем из бајке, и узвикује на прослави положеног пријемног испита: „Сутра није постојало; весеље, само је весеље морало владати; то је значило бити студент! Ово је био идеални студентски живот”.¹⁸

Успоставивши ова два схватања о „идеалном студентском животу” и о „студенту” као две кључне илузије без упоришта у реалности, Гарборов роман се даје у њихово поступно и немилосрдно разоткривање. Први ступањ демистификације почиње описом студената пореклом са села. Прве колеге са којима се Данијел среће на универзитету у главном граду Норвешке, ни близу не подсећају на оне који би носили „идеалност” студентског живота о коме му је причао капелан Хирш. Насупрот унапред изграђеној идеалној представи студената, стоји реалистички опис:

„Уопште узев, читава група је имала нечег потлаченог и пропалог у себи, црту муке, немаштине, тешких дана или пијанчења; многи су били лоше обучени, прљавих крагни и манжетна, ногавица искрзаних на петама, искривљених ципела и генијалних шешира [...]”¹⁹

Многе Данијелове колеге су, наводи се даље у тексту, уз припреме за факултет, радили физичке послове, други су

16 Оригинал: „Daniel h yrde paa med djup Andakt. Dessverre forstod han det ikkje heilt ut; men [...] han kjende paa seg, at Professoren hadde Rett“, *Ibid.*, p. 122.

17 Оригинал: „[E]in sann Student skulde liva for Ideen og lata Kr emrarar og B nder syta for Mynt og Mat“, *Ibid.*, p. 154.

18 Оригинал: „Morgondagen var ikkje til; Gleda, Gleda aaleine skulde liva; dette var aa vera Student! Dette, var det ideale Studentertiliv“, *Ibid.*, p. 113.

19 Оригинал: „Saag ein heile Flokken under eit, hadde han nokot fortrykt og forkomet yver seg, eit Drag av Str v, Pengesut, vonde Dagar elder Rangel; mange gjekk daarlegt kl dde, med skitne Kragar og Handliningar, med Br ker upptr dde ned med H larne, med skjeive Sko, med geniale Hattar [...]“, *Ibid.*, p. 95.

остајали без помоћи не тако имућних мецена, па су се потуцали градом изгладнели и одрпани, молећи за позајмице. Њих је, како стоји у роману, било страшно видети.²⁰ Ни теме о којима причају студенти са села немају урођену црту „узвишености” или „идеалности” у себи, што је кључна одлика студентских разговора према Хиршовој представи. Студенти са села имају сасвим другачије, посве материјалне, преокупације: „Оно, о чему су највише причали, било је, наравно, оно чега су најмање имали, а то је био *новац*”.²¹ Гарборгови описи бедних студената пореклом из нижих класа су веома слични описима ове друштвене групе како у европским тако и у српским романима друге половине деветнаестог века.²²

Следећи корак у демитологизацији студентског живота тиче се указивања на подвојеност студентске популације, на такозване „праве, градске, студенте” и „студенте са села”. Пета и шеста глава у роману *Студенти са села* су посвећене опису две прославе на универзитету: прва приказује прославу положеног пријемног испита, а друга свечани упис студената. Истовремено, ове две главе сучељавају различите перспективе: идеализмом задојене представе студија и сурову реалност.

Пета глава на веома духовит начин описује баханалије нових студената након положеног пријемног испита: „Пунч је био добар; Данијел се загревао. [...] Никада се до тада није осећао тако добро и чисто, тако издигнут изнад све клети сиромаштва и све суровости у свету; да, осећао се тако идеалним [...]”.²³ Како глава одмиче, приповедање постепено губи форму, а „свештеници у храму Идеја” – *Ideens Prester*, како нове студенте назива један од говорника, оглашавају се њакањем, кукурикањем, псовкама, урлањем и ударањем ногу у под. Опијен пунчем и „идеализмом свечаних говора”, Данијел верује да је испуњен његов детињи сан о студентском животу. На окончању прославе, припити Данијел, кога с муком враћају кући, осећа се свим срцем као „идеални сту-

20 „Сада се Улај Јиберг потуцао ћелаве главе и згаслог лица и само зурio кроз своје широке наочари као леш кроз подрумска окна; било га је страшно видети”. Оригинал: „No gjekk Olai Juberg ikring med snaud Skolt og avblømt Andlit og glodde og glodde gjenom sine breide Brillur som eit Lik gjenom ein Kjeldarglugg; det var so det var vondt aa sjaa han”, *Ibid.*, p. 97.

21 Оригинал: „Det, dei snakka mest um, var væl det, dei hadde minst av, nemleg *Pengar*”, *Ibid.*, p. 95.

22 Упореди: Игњатовић, Ј. (1969) *Изабрана дела 1*, Нови Сад: Матица Српска (Будућност), стр. 53-55.

23 Оригинал: „Punsen var god; Daniel vermdet [...] Aldri hadde han kjent seg so god og rein, so høgt lyft yver all Armodsdomen og Raaskapen i Verdi; ja han kjende seg so ideal [...]”, Arne Garborg, *op. cit.*, p. 118.

дент“, онај који нема разлога за материјалне бриге: „Данас почиње идеални студентски живот, мислио је Данијел; и у њему је било сасвим довољно идеализма, идеализма свечаних говора тако да се све пресишло”.²⁴

Сасвим супротно осећање, осећање маргинализованости и неприпадања повлашћеном кругу студената лишених материјалних брига, очекује Данијела, и друге студенте са села на свечаној церемонији уписа. На њој Данијел увиђа да, упркос узвишеним говорима професора, положеним пријемним испитом и новостеченом студентском одором и капом, као формалним улазницама у „Храм Ума“, он, као ни други студенти са села, ипак нису „Минервини синови“. У роману се на веома сликовит начин приказује подељеност и контраст између две врсте студената: студената са села и „правих“ студената.

„Потом је на новорођеним духовним племићима било да иступе и приме уписницу и изговоре заклетву. Био је то велики скуп. Већину су чинили грађански студенти, они са значајним немачким презименима и особеним, финим манирима, којима се Данијел читавог живота дивио. Али ту и тамо би дотабанао неки *homo novus*, неки Аслаксен или неки Брагестада, и Данијел је уз растући немир увиђао како је лако било препознати их међу осталима. Нису били углађени. Уписнице су примали крутим неспретним стиском, и нечим што се њима чинило као наклон, али што је заправо био само трзај врата; други су се клањали ничице, као да ће се преполовити у пасу.”²⁵

Дакле, студенти са села, иако формално имају нови академски идентитет, јасно одударују од „леgitимних“ студената, оних који су својим пореклом и природом предодређени да студирају. Гарборгов роман критички сугерише да идеал о студенту, какав конструишу званични говори и успомене капелана Хирша, могу остварити само студенти из града, док ће студенти са села попут Данијела Браута у студентској одори увек изгледати тек као преобучени сељаци.

24 Оригинал: „Det var det ideale Studentertiliv, som byrjad i Dag, tenkte Daniel; og der vart Idealitet nok, Festtale-Idealitet i Foss og Flaum”, Ibid., p. 160.

25 Оригинал: „So skulde dei nyfødde Aandens Adelsmenn fram og faa sine Borgarbrev og avleggja Lovnaden. Det vart ei lang Mynstring. Dei fleste var Bystudentar, Folk med store, plattyske Namn og med dette serskilde, fine Lag, som Daniel hadde undrat seg yver i alle sine Dagar. Men ender og daa kom det trampande ein homo novus, ein Aslaksen elder ein Bragestad, og Daniel saag med veksande Uro, kor lett det var aa kjenna dei fraa dei andre. Dei hadde ikkje Svingen. Brevi sine tok dei imot med stive keivhendte Tak, og innbille seg, at dei bukkad, men det vart berre ein Rykk i Nakken; og andre tverbøygde seg, som dei skulde gaa av paa Midten“, Ibid., p. 158.

Разоткривши да идеализовани студентски живот сиромашним академцима може представљати само варку, Гарборг иде и корак даље, показујући у *Студентима са села* негативне последице упорне жеље да се оствари илузорни сан. На самом крају романа, Данијел, лишен новчане подршке, од изнурености и изгладнелости пада у постељу и одлучује да жртвује дотадашња либерална и хуманистичка уверења, чак и оданост младалачкој љубави како би приступио богатом друштвеном слоју коме је по природи омогућено да оствари „идеални студентски живот”. Зато формирање главног јунака овог позног *билдунгсромана* представља пораз, регресију уместо сазревања. Индивидуалност и критичност се жртвују ради остварења идеала.

Друштвено-ангажована порука романа је очигледна. Отуда је, сасвим очекивано, и рецепција романа била јасно подвојена. Левичарске новине, односно, њихови сарадници, хвалили су роман, истичући његов уметнички домет и значај, док га је конзервативна штампа одбацивала како на основу естетских, тако и на основу неестетских критеријума. Међутим, карактеристична одлика већине рецензија Гарборговог романа, без обзира на политичку оријентацију новина у којима су објављене, утемељена је на принципу истинитости: у поређењу описа у роману са реалним животним околностима. Последично, прикази у левичарским новинама заснивали су свој позитиван суд на Гарборговим тачним и прецизним приказима норвешке стварности, док је конзервативна штампа истицала аргументе који обарају „истинитост” Гарборговог романа, због чега је, према овим критичарима, и сам роман морао бити негативно оцењен.

Навешћемо неколико илустративних примера. Норвешки књижевни критичар Ерик Вулум (Erik Vullum), пишући у левичарском листу *Дагблaде* (*Dagbladet*), констатује како Арне Гарборг читаоцима „пружа стварност” и закључује да је жалосно то што је „несрећна прича” о Данијелу Брауту „тако тачна, тако тачна”.²⁶ Још један левичар, Николај Јулијус Серенсен (Nikolai Julius Sørensen) је директнији: „Пицац се без задршки упушта у приказивање стварности онакве каква она јесте. Управо истинитост његових описа даје значај овом раду”.²⁷

26 Оригинал: „Det er en ulykkelig historie, som er fortalt os. Men det sorgeligste ved den er dog, at den er saa sand, saa sand”, Vullum, E. (1884) Bognyt, *Nyt Tidsskrift*, Kristiania: Huseby, p. 106.

27 Оригинал: „Digteren gaar uden Sky løs paa en Fremstilling af Virkeligheden, som den er. Det er Fremstillingens Sandhed, som giver Arbeidet sit Værd”, Sørensen, N. J. (4. January 1884) Smaat om Senn, *Dagsposten*, No. 3, p. 1.

Са друге стране, у конзервативним новинама *Афтенпостен* (*Aftenposten*), анонимни аутор посвећује готово половину насловне стране поступном излагању „доказа” због којих се ово дело не може назвати реалистичким, а самим тим ни истинитим приказом „општих, типичних појава”.²⁸ Поред недостатка који се тичу објективности инстанце приповедача, аутор истиче „нереално” и нетачно приказивање виших друштвених класа у роману.²⁹ Ово је, апологетски наставља аутор рецензије, сасвим разумљиво, јер Гарборг нити припада том друштвеном слоју, нити довољно познаје навике и начин живота припадника те класе. Насупрот томе, Гарборг, који „и сам припада тој категорији”, у одличној је позицији да расветли „феномен ’студената са села’ чије појављивање у градској култури доноси многе интересантне социјалне и психолошке проблеме који до сада нису обрађивани у књижевности”.³⁰ Међутим, заједљиво закључује овај дописник *Афтенпостена*, Гарборгови уметнички домети ни у томе сасвим не успевају, јер се студенти са села, својеврсне „духовне наказе”, у роману претапају у једну безобличну, бескарактерну масу, „густи, непрегледни *pêle-mêle*“ ликова, што текст чини неразумљивим и, коначно, замара читаоца.³¹

То што се као врхунски естетски критеријум у наведеним новинским критикама Гарборговог романа *Студенти са села* издваја принцип мимезе, није само по себи необично, будући да се у другој половини деветнаестог века реалистички поступак усталио као доминантан у књижевности. Са друге стране, ни упућивање на то да је писац „компетентан” да на квалитетан начин пише само о појавама које је лично искусио, такође није, само по себи, изузетно у контексту захтева који су се постављали уметницима деветнаестог века. А, видели смо и да је критички апарат обе, идеолошки супротстављене стране, суштински исти: анонимни дописник десничарских новина настоји да уруши естетски квалитет дела по истим основама због којих га дописници левичарских новина уздижу.

28 Anonim. (8. November 1883) Literatur, *Aftenposten*, No. 262 A, p. 1.

29 „Тако понегде наилазимо на неке необичне представе виших државних чиновника и трговаца“. Оригинал: „Der er saaledes nogle besynderlige Forestillinger om Embedsmænd og Grosserere, som hist og her forekommer“, Ibid.

30 Оригинал: „[A]t Fænomenet «Bondestudenter» i Virkeligheden frembyder en Række interessante sociale og psykologiske Problemer som Hidtil ikke har fundet sin Behandling i Literaturen, og hvis Optagelse paa Dagsordenen tilmed af en Mand, der selv tilhører hin Kategori, derfor er vel stiftet til at vække vor Opmærksomhed”, Ibid.

31 Ibid.

Занимљиво је приметити да оба читања инсистирају на, чини се, неспорној, директној вези између грађе романа и специфично норвешке реалности, то јест, да готово поричу саму његову фиктивност и аутономну позицију уметничког дела. Анализирајући оновремену критику Гарборговог дела, уочавамо процес *дефикционализације* романа. Приказивање књижевних и естетских одлика текста је, наиме, подређено оцењивању истинитости Гарборгових романескних представа норвешке стварности. Иронија, хумор, стилске и формалне иновације, затим, обилато упућивање на друге уметничке творевине, тј. изражена интертекстуалност романа *Студенти са села*, у новинским коментарима о роману имају далеко мање значајно место од упућивања на оне елементе у тексту који би се, према културним кодовима критичара, сматрали „стварним светом”. Реалност, тако, није само референтно поље изван књижевног дела, већ је степен миметичности романа и његов основни квалитативни критеријум.

Први критичари и читаоци *Студената са села*, посматрају појавну стварност као предмет Гарборгове *анализе*, а не као део уметничке интерпретације. Другим речима, рецензије у штампи роману *Студенти са села* приписују улогу валидне хронике специфичних појава у норвешком друштву. Прикази често о роману говоре као о „документу” или „фотографски” прецизној рефлексiji стварности.

Тако већ поменути Николај Јулијус Серенсен хвали Гарборгов опис студента који готово да умире од глади, и закључује да би „један од његових пријатеља можда остао у животу да је Гарборгова књига изашла коју годину раније”.³² Георг Нурденсван (Georg Nordensvan) назива *Студенте са села* „врло славном и добро изведеном” репродукцијом садашњице и вредном културном сликом, „правим ’историјским документом’ којим се расветљава норвешка омладина” и студентски живот.³³ Нурденсван, такође, закључује да је роман значајан управо због тога што је то логична и целовита процена стварности. Према овом шведском критичару, роман своју истинитост, или веродостојност дугује

32 Оригинал: „Jeg vet aldrig at have læst noget mere gribende end Skildringen af Studenten, som holder paa at sulte i hjæl [...] Jeg tænker mig at en af mine venner endnu ville have levet hvis Garborgs Bog var kommen ud et Aar før“, Sørensen, N. J. op. cit.

33 Оригинал: „Bondestudentar är en djupt känd och väl återgifven nutidsbild, en kulturmålning af bestående värde, et verkligt ’historisk dokument’ till belysning af den norska ungdomen i vår tid, af studentlifvet [...]”, Nordensvan, G. (1885) Arne Garborg – Bondestudentar – Fortellningar og sogur, Kristiania 1884, in: *Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri* year 8, Stockholm: Norstedt, p. 278.

чињеници да је Гарборг сам проживео и непосредно упознао студентски живот о ком пише.

Конечно, можда су у изједначавању фиктивне садржине романа са стварношћу најдаље отишли читаоци листа *Федрахајмен* (*Fedraheimen*) који је Гарборг у то време уређивао. Наиме, у више бројева након првог приказа романа, у овом часопису се водила жустра расправа о томе у којој мери фактички студенти са села на студијама у главном граду успевају да задрже моралност и осећај друштвене одговорности. Дописници сматрају да ови студенти губе жар за политичким, културним и језичким ангажовањем, а као узор и пример оваквог негативног развоја студената, наводили су управо случај Данијела Браута, фиктивног јунака из романа *Студенти са села*.

Први који је у овим новинама извео Данијела Браута из сфере фикције у реалност, био је дописник потписан као „Градски студент” – „En Bystudent”. Судећи о Данијеловим доживљајима у главном граду као о фактичким догађајима, „Градски студент” осуђује Данијелов опортунизам и идеолошку непостојаност, карактеристике које приписује свим норвешким студентима са села, закључивши да је срамно то што студенти пореклом са села већином продају своје идеале за неколико шилинга чим ступе на универзитет.³⁴

Слично стапање реалности и књижевности налазимо у значајном приказу и интерпретацији романа у новинама *Дагблде* ауторке Амалије Милер, удате Скрам. Амалија Милер је једна од најзначајнијих норвешких књижевница у овом периоду, и њена дела се одликују, можда, најконсеквентнијим спровођењем естетике натурализма у историји скандинавске књижевности. У темељном тумачењу *Студената са села* Милерова нарочиту пажњу посвећује натуралистичким елементима у роману, а посебно се бави разлозима за постепену духовну пропаст главног лика, студента Данијела Браута. Она у романескном приказу судбине сиромашног студента са села види валидну интерпретацију, или „дијагнозу” уобичајене појаве у норвешком друштву. Према Милеровој, Данијел Браут је пример како штетне идеологије и индоктринације иначе крепке сеоске младиће претварају у карактерно неразвијене и морално лабилне људе.³⁵

34 Види: Ein Bystudent (3. December 1884) Upp Bondestudentar!, *Fedraheimen*, n. p.

35 Müller A. (26. January 1884) Lidt om Bondestudentar, *Dagbladet*, n. p. Овде цитирано из: Skram, A. (1987) *Optimistisk læsemaade: Amalie Skrams litteraturkritikk*, Oslo: Gyldendal norsk forlag, p. 95.

Једна од идеологија која доводи до Данијелове моралне пропасти, али и пропасти многих сиромашних студената уопште,³⁶ према Милеровој, јесте такозвани „фразни идеализам” који се „сервира” са универзитетских катедри, на студентским прославама и студентским теревенкама. У роману, наводи Милерова:

„Видимо како један природно снажан момак постаје дангуба, првенствено зато што не постоји прави однос између Божје речи и живота, а затим зато што је нетачни говор свештеника из храма Идеја, за Данијела постао налик заводљивој светлости луталици [*ignis fatuus*] према којој се овај наводи у тами, а која га одвраћа од сазнања да је постојање потчињено законима нужности.”³⁷

Милерова ће, зато, закључити да ово дело превазилази оквире уметности и постаје „социолошка студија”.³⁸ Ауторка, попут многих савременика, чита роман *Студенти са села* више као документ а мање као дело уметничке фикције.

Реалистички поступак који користи Арне Гарборг навео је оновремене читаоце да дело *Студенти са села* читају готово као репортажу и документарни роман, то јест истину о сопственој проживљеној стварности. Читаоци су веровали у пишчеве књижевне представе норвешке стварности, и сматрали су их релевантним за саму норвешку стварност. Читаоци су проживљавали Данијелово разочарење у идеале о студентском животу, и разоткривали лажи у понуђеним или наслеђеним представама света. Оно о чему су мање мислили, али чега су без сумње бити свесни, јесте да су тако уверљиве реалистичне слике света које доказују неутемељеност одређених илузија, и саме тек представе, уметничке интерпретације. Гарборгово приказивање студентске реалности је, наравно, у истој мери фиктивно (неистинито) као и идеализоване представе студија које његово дело настоји да разоткрије.

Разлог због чега Гарборгови савременици његове реалистичке представе стварности нису доживљавали као

36 „Данијел Сербраут је [...] представник расе унутар расе, једног великог дела наших националних студената скоројевића”. Оригинал: „Daniel Sørbraut er [...] en Repræsentant for en Race inden Racen, for en stor Del af vor nationale, studerende Opkommerungdom”, *Ibid.*, p. 97.

37 Оригинал: „I en Skildring [...] ser vi, hvorledes en af Naturen godt udrustet Fyr gaar hen og bliver en Laban, først og fremst, fordi der ikke er det rette Forhold mellem Vorherres Ord og Livets Opfyldelse, og dernæst fordi den uefterrettelige Tale, der lød fra Ideernes Præsteskab, er blevet for ham som et Irllys i Natten, der har hindret ham fra at se, at Tilværelsen er Nødvendighedens Love undergiven”, *Ibid.*, p. 95.

38 Оригинал: „Samfunnsstudie”, *Ibid.*, p. 97.

илузије, или варке, Јан Ват (Jan Watt) објашњава тиме да реалистичка дела одражавају оновремено веровање у „индивидуалну процену стварности помоћу чула”.³⁹ Односно, селективна визија једне појаве, пишчева, приказана поступцима својственим „реалистичком дискурсу”, читаоци доживљавају као уверљиву, зато што је вероватна: „док читамо *Тома Џонса*, ми не уображавамо да се суочавамо са новим истраживањем стварности; проза нас одмах обавештава да су истраживачке операције одавно завршене, да тај посао више не треба радити, и да нам се пре приказује јасан и прецизни извештај о ономе што је откривено”.⁴⁰ Ролан Барт ће ово назвати „естетичком вероватноћом”.⁴¹ Дела реалистичке књижевности, укључујући и Гарборгове *Студенте са села* уверљива су зато што се не косе са читаочевим доживљањем стварности. Жеља да у његовим фиктивним представама виде одраз реалног света, можда више од свега открива потребу тадашњих читалаца да у књижевним делима препознају валиданог саговорника у тумачењу животних искустава. На овај начин роман *Студенти са села* на готово егземпларан начин остварује оно што је Јаус сматрао саставним задатком књижевности, а то је њена друштвенотворна, а не само репрезентативна функција.⁴²

ЛИТЕРАТУРА:

Anonim. (8. November 1883) *Literatur, Aftenposten*, No. 262 A, p. 1.

Bache-Wiig, H. *Litteraturforskningen og Bondestudentar*, in: *Frå vesle Daniel til student Braut: Individ, samfunn og tilpassing i Arne Garborgs 'Bondestudentar'*, ed. Svensen, Å (1976) Oslo: Aschehoug, 11-25.

Барт, Р. (1990) Ефекат стварног, *Трећи програм* бр. 85, Београд: Радио Београд, стр. 193-196.

Brandes, G. *Indledning*, in: *Hovedstrømninger i det 19de Aarhundredes Litteratur; Forelæsninger holdte ved Københavns Universitet i Efteraarshalvaaret 1871* [1871], (1894) København: Gyldendalske Boghandels Forlag, p. 1-23.

Ват, Ј. (1990) Реализам и романескни облик, *Трећи програм* бр. 85, Београд: Радио Београд, стр. 167-182.

39 Ват, Ј. (1990) Реализам и романескни облик, *Трећи програм* бр. 85, Београд: Радио Београд, стр. 169.

40 Исто, стр. 181.

41 Барт, Р. (1990) Ефекат стварног, *Трећи програм* бр. 85, Београд: Радио Београд, стр. 193.

42 Јаус, Х. Р. (1978) *Естетика рецепције: Избор студија*, прев. Дринка Гојковић, Београд: Нолит, стр. 81.

- Деретић, Ј. (2007) *Кратка историја српске књижевности*, Нови Сад: Арт принт.
- Ein Bystudent. (3. December 1884) Upp Bondestudentar!, *Fedraheimen*, n. p.
- Garborg, A. (1883) *Bondestudentar*, Bergen: Nygaard.
- Ibsen, H. (1937) Sang ved Studenterballet den 15de December 1858, in: *Samlede verker* vol. 14, Oslo: Gyldendal, p. 225.
- Игњатовић, Ј. (1969) *Изабрана дела I*, Нови Сад: Матица Српска (Будућност)
- Јаус, Х. Р. (1978) *Естетика реценције: Избор студија*, прев. Дринка Гојковић, Београд: Нолит.
- Ј[овановић] Св. М. (1896) Оцјена *Aus dem Reiche des Apsolutismus* од М. Ђ. Брандеса, *Зора: лист за забаву, поуку и књижевност* бр. 8, год. 1, Мостар: Штампарија књижаре Пахера и Кисића, стр. 312.
- Морети, Ф. (2000) *Билдунгсроман* као симболичка форма, *Реч: часопис за књижевност и културу*, бр. 60, 6 (2000) Београд: Фабрика књига, стр. 417-452.
- Mork, Geir. *Den reflekterte latteren: På spor etter Arne Garborgs ironi*. Oslo: Aschehoug, 2002.
- Müller A. (26. January 1884) Lidt om *Bondestudentar*, *Dagbladet*, n. p.
- Nordensvan, G. (1885) Arne Garborg – *Bondestudentar* – *Forteljingar og sogur*, Kristiania 1884, in: *Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri* year 8, Stockholm: Norstedt.
- Thesen, R. (1991) *Ein diktar og hans strid. Arne Garborgs liv og skrifter*, Oslo: Aschehoug.
- Sjåvik, J. (1978) Intensjon og genre i Arne Garborgs *Bondestudentar*, in: *Edda: Nordisk tidsskrift for litteraturforskning* No. 78, 6, Oslo: Universitetsforlaget, p. 333-339.
- Skram A. (1987) *Optimistisk læsemaade: Amalie Skrams litteraturkritikk*, Oslo: Gyldendal norsk forlag.
- Sørensen, N. J. (4. January 1884) Smaat om Senn, *Dagsposten*, No. 3, p. 1.
- Vullum, E. (1884) Bognyt, *Nyt Tidsskrift*, Kristiania: Huseby, 101-106.

Sofija Christensen
Belgrade

BETWEEN FICTION AND REALITY:
THE MAKING OF DANIEL BRAUT (BONDESTUDENTAR)
BY ARNE GARBORG

Abstract

This article analyses a mismatch between student reality and fictive depictions of student life, in a classic work of Norwegian literature – *Bondestudentar* (1883) by Arne Garborg. The novel is translated into English as *The Making of Daniel Braut*. Addressing the dichotomy between (false) ideals and (true) reality, which is in the center of Garborg’s novel, the article explores Garborg’s critique of the idealist myths about academic life. Romantic representations of the student were, at the time when Garborg was writing his novel, still very much alive in the Norwegian literature and thought. His book seeks to unravel the falseness of these idyllic images, by presenting a “realistic” image of the poor, famished, morally collapsed student. While the first part of the article explores the method by which the story unravels the fictitiousness of the ideas of an “ideal student life”, the second part analyses the readers’ reactions to Garborg’s representations of academic life. Majority of Garborg’s contemporary readers did not acknowledge the fictitiousness of his realistic interpretations, finding them to be true depictions of students in the Norway’s capital, and treating the protagonist of the novel as their contemporary.

Key words: *novel, nineteenth-century literature, Norwegian literature, Scandinavian literature, university novel, illusion, fiction*